

Saoedische sji'ieten zullen niet in opstand komen

Het sji'itische gevaar is terug! Op 14 januari waarschuwde de Amerikaanse vice-president Dick Cheney op *Fox News* voor de mogelijkheid, binnen een paar jaar, 'van een nucleair bewapend Iran bovenop 's werelds olietoevoer, dat bij machte is de wereldeconomie negatief te beïnvloeden en bereid is terroristische organisaties en/of kernwapens te gebruiken om buurlanden en andere landen in de wereld te bedreigen'. Cheney's retoriek past in de recente heroriëntering van de Amerikaanse Midden-Oostenpolitiek. Geconfronteerd met een zelfbewust Iran, dat zijn regionale positie dank zij de invasies van Afghanistan en Irak danig heeft verstevigd, lijkt de regering-Bush aan te sturen op een 'open confrontatie' met de *mullahs* in Teheran en hun bondgenoten, zoals Syrië en de Libanese Hezbollah.

Volgens de Amerikaanse onderzoeksjournalist Seymour Hersh heeft dit geleid tot nauwe coördinatie tussen de Verenigde Staten en hun trouwste bondgenoot in de regio, Saoedi-Arabië, met betrekking tot de vraag hoe het 'sji'itische gevaar' het hoofd te bieden, niet alleen regionaal maar ook binnen de Golfstaten zelf. 'Saoedi-Arabië kent een significante sji'itische minderheid in zijn Oostelijke Provincie,' schrijft Hersh. 'Sektarische spanningen lopen hoog op. De koninklijke familie gelooft dat Iraanse agenten, samen met lokale sji'ieten, achter vele terroristische aanslagen binnen het koninkrijk zitten.'¹ Deze suggestie is opmerkelijk. Afgezien van een aanslag in 1996 op een gebouw in de Saoedische stad Khobar, dat Amerikaanse militairen huisvestte, zijn Saoedische sji'ieten namelijk *nooit* in verband gebracht met terrorisme.²

Niettemin past het beeld van de 'bloeddorstige sji'iet', dat Hersh *en passant* oproept, in het nieuwe vijandbeeld van de Amerikanen. Als het nu over het ontstaan van een sji'itische staat in Zuid-Irak gaat of de Iraanse reactie op een mogelijke Amerikaanse aanval, worden lokale sji'ieten in de Golfregio, in het bijzonder die in Saoedi-Arabië, op voorhand als een verlengstuk van de Iraanse buitenlandse politiek beschouwd. Aldus horen we iemand als Patrick Clawson van het prestigieuze Washington Institute for Near East Policy beweren dat een sji'itische ministaat in Zuid-Irak 'extreme elementen binnen

sji'itische groepen in de Arabische Golfstaten zal aanmoedigen'.³ Zelfs een gerespecteerd journalist als David Hirst 'weet' dat de situatie in Irak sji'ieten elders in de Golf, 'reeds opgewonden door de dramatische emancipatie van hun geloofsgenoten in Irak, zal aanmoedigen hun eisen krachtiger door te drukken'.⁴

Feit is dat de Saoedische sji'ieten voor westerse journalisten en beleidsmakers grotendeels een onbekende grootheid zijn. Dat heeft ertoe geleid dat de positie van de twee miljoen sji'ieten in het Saoedische koninkrijk in het huidige geopolitieke krachtenveld aan wilde speculaties ten prooi valt. Wie echter de moeite neemt naar de Oostelijke Provincie te reizen en met leiders van de diverse sji'itische facties te spreken, komt tot een andere conclusie. Het discours in hun salons wordt niet bepaald door revolutionaire ideeën of de wens zich met de olievelden af te scheiden van de Saoedische staat. Welnee, de sji'ieten wringen zich juist in allerlei bochten om hun heersers te tonen dat ze loyale Saoedische burgers zijn, die beleefd vragen om dezelfde rechten als de overige onderdanen.

Loyaliteitskwestie

Hoewel hun situatie langzaam verbetert, is discriminatie van sji'ieten in Saoedi-Arabië alom aanwezig. Dat is al het geval sinds 1913, toen het Oosten van Saoedi-Arabië, thans de Oostelijke Provincie, werd veroverd door de Saoedische troepen uit Riaad. Hoewel de lokale sji'ieten besloten geen weerstand te bieden en zelfs loyaliteit betuigden aan de nieuwe koning, vielen ze niettemin ten prooi aan het religieuze fanatisme van de veroveraars. De streng soennitische geestelijkheid, die zich baseert op het wahhabisme, heeft de sji'ieten altijd beschouwd als inferieure moslims, onverbeterlijke 'meergodendienaren', die aanbidding van God verwarden met verering van heiligen. De term *rafidah*, 'deserteurs', wordt in Saoedi-Arabië nog vaak gehanteerd om er sji'ieten mee aan te duiden.

De loyaliteitskwestie – dat de sji'ieten het Saoedisch bewind hebben geaccepteerd, maar niettemin aan discriminatie werden blootgesteld – is nog altijd een punt van verontwaardiging onder sji'ieten, vooral de oude generatie. Zoals een traditionele

leider opmerkte: 'De olie van Qatif heeft het hele land tot ontwikkeling gebracht, maar in de sji'itische gebieden zien we daar niets van terug. We zijn gereduceerd tot tweede-rangsburgers, gedomineerd door een soennitische elite uit Riad.⁵ Feit is dat de Saoedische sji'ieten worden belemmerd in het uitoefenen van hun religieuze vrijheden. Sji'itische scholen zijn niet toegestaan, terwijl de bouw van moskeeën en gemeenschapscentra lastig wordt gemaakt.

De officieuze hoofdstad van de Saoedische sji'ieten in de Oostelijke Provincie is Qatif. Hoewel de stad in het industriële hart van het land ligt, heeft de bezoeker aan één blik voldoende om te constateren dat de olieboom aan Qatif is voorbijgegaan. Bureaucratische tegenwerking, ongelijke behandeling en ingebakken wantrouwen jegens sji'ieten hebben geresulteerd in een infrastructuur die eerder overeenkomsten vertoont met Zuid-Libanon dan met moderne zustersteden als Dammam en Khobar. Sji'ieten zijn nagenoeg afwezig bij de overheid,

Saoedische sji'ieten zijn een onbekende grootheid

voor westerse journalisten en beleidsmakers

veiligheidsdiensten en strijdkrachten. Veel sji'ieten werken bij Aramco, het belangrijkste Saoedische oliebedrijf, maar hoge managementposities blijven voorbehouden aan soennieten.

Het 'sollicitatiegesprek' vormt een van de grootste belemmeringen voor de integratie van sji'ieten in de samenleving. Zij worden vaak afgewezen voor banen en studieplaatsen, omdat uit hun *curriculum vitae*, uiterlijk en antwoorden al snel hun achtergrond blijkt. Sji'ieten worden zodoende geweerd van bepaalde religieuze opleidingen.⁶ Rechtspraak en onderwijs blijven het domein van de wahhabitische stroming. Alternatieve interpretaties van de islam worden niet geduld. Veel sji'ieten benadrukken dat zij niet als enigen lijden onder discriminatie: ook andere soennitische wetsscholen vallen buiten de boot. Het religieuze breukvlak in Saoedi-Arabië is eerder wahhabitisch/niet-wahhabitisch dan soennitisch/sji'itisch.

Onderhandelingen

Hoewel er diverse politieke stromingen bestaan, vormen de Saoedische sji'ieten een tamelijk hechte gemeenschap. Verschilpunten beperken zich tot de

vraag of en hoe een dialoog met het regime moet worden aangegaan en welke strategie de beste is om de situatie van de sji'ieten te verbeteren. Géén van de facties beschouwt dramatische scenario's als verzet of afscheiding als reële opties. Dat geldt ook voor de Saoedische Hezbollah, dat ooit – maar waarschijnlijk ten onrechte⁷ – in verband werd gebracht met de aanslag in Khobar. Sjeik Hassan Al-Nimr, een van de leiders, stelt dat zijn beweging niet langer politiek actief is en zelfs de naam Hezbollah heeft laten vallen. Hij ijvert voor gelijke behandeling van sji'ieten en werkt daarbij samen met andere groeperingen.⁸

Ook de belangrijkste sji'itische beweging, de 'Reform Movement' (*Al-Islahiyyah*), heeft haar periode van activisme lang geleden achter zich gelaten. *Al-Islahiyyah* komt voort uit de Organisatie voor de Islamitische Revolutie (OIR), die in de jaren zeventig en tachtig streefde naar omverwerping van het bewind en vestiging van een islamitische staat. Het was een tijd waarin de invloed van Iran, waar Khomeini in 1979 zijn Islamitische Revolutie had ontketend, onder de Saoedische sji'ieten veel sterker was dan nu het geval is. Onlusten in Qatif en omliggende dorpen leidden in november 1979 tot keihard ingrijpen door de Saoedische Nationale Garde. Meer dan twintig sji'ieten werden gedood. Het politieke klimaat radicaliseerde en de meeste sji'itische leiders gingen in ballingschap.

Met het besluit van de oppositie in september 1993 directe onderhandelingen met koning Fahd aan te gaan, keerden de meeste ballingen terug. De sji'ieten zegden toe hun oppositiekantoren in het buitenland te sluiten. In ruil daarvoor beloofde het regime vrijlating van gevangenen, religieuze rechten en maatregelen tegen discriminatie. Aan sji'itische zijde werden de gesprekken gedomineerd door *Al-Islahiyyah*. Tot op heden moet de beweging zich verdedigen tegen de kritiek de sji'itische eisen indertijd te goedkoop te hebben verkocht. Zo schrijft Fouad Ibrahim, een invloedrijk auteur die vanuit Londen nog steeds oppositie voert, over de leiders van *Al-Islahiyyah*: 'Ze probeerden hun aanhangers wat successen te verkopen, maar hun prioriteit was eigenlijk veilig naar huis te kunnen gaan.'⁹

Van haar kant verwijt *Al-Islahiyyah* haar critici gebrek aan realiteitszin. Tawfiq Al-Seif, een van de onderhandelaars van 1993, geeft toe dat het regime veel beloften niet is nagekomen, vooral waar het gaat om benoeming van sji'ieten op zichtbare, officiële functies. Zo zijn er nog geen sji'itische ministers of

ambassadeurs. In de vijftien leden tellende Regionale Raad van de Oostelijke Provincie, waar de sji'ieten 60% van de bevolking uitmaken, zit slechts één sji'iet. 'Natuurlijk hebben we in 1993 gestreefd naar volledige oplossing van onze problemen,' meent Al-Seif, maar hij wijst erop dat dit onhaalbaar was. Want zo overtuigd als Al-Seif was van de oprechtheid van koning Fahd, zoveel tegenwerking ontwaarde hij bij andere leden van het koningshuis.¹⁰

Ondanks alle kritiek domineert *Al-Islahiyah* het sji'itische politieke landschap. De beweging won overtuigend de gemeenteraadsverkiezingen die in 2005 in Qatif werden gehouden. Opmerkelijk was de gretigheid waarmee *Al-Islahiyah* deelnam aan de verkiezingen, die door critici van het Saoedische regime waren afgedaan als een cosmetische hervorming. De lethargie waarmee de verkiezingen in andere Saoedische steden werden begroet, was in Qatif afwezig. *Al-Islahiyah* mobiliseerde kiezers via moskeeën en *meeting points*, waar kandidaten hun programma's presenteerden en discussieerden. Critici menen dat *Al-Islahiyah* alleen meedeed om het regime haar politieke invloed te tonen. Toch doet dat geen recht aan dieper liggende motieven van de beweging.

Bondgenoten

Volgens sjeik Hassan Al-Saffar, de religieuze leider van *Al-Islahiyah*, ligt er voor de sji'ieten maar één weg open om hun positie in de Saoedische maatschappij te verbeteren. Hij vindt dat de sji'ieten zich niet moeten beperken tot 'de sji'itische kwestie' en verder afzijdig blijven van andere ontwikkelingen binnen de samenleving, maar dat ze zich juist moeten opstellen als gewone Saoedische burgers die streven naar politieke hervorming. 'Eigenlijk is er geen sprake van een gewichtige sji'itische kwestie,' stelt de sjeik. 'Wat moet worden opgelost, is het gebrek aan politieke hervormingen in dit land. We passen trouwens wel op om onze specifieke sji'itische eisen te hoog op de agenda te zetten. Als je dat doet, kan de situatie gemakkelijk exploderen, zoals in Irak.'¹¹

Deze strategie leidt ertoe dat *Al-Islahiyah* aansluiting zoekt bij andere hervormingsgezinde groeperingen binnen het koninkrijk. Sommige politieke allianties liggen voor de hand, zoals met de liberale soennitische intellectuelen in Riad en Jeddah, die zich inzetten voor mensenrechten, transparantie van bestuur en politieke hervormingen binnen het Saoedische staatsbestel.¹² Andere bondgenoten liggen minder voor de hand, zoals de *sabwisten*, predikers

uit streng wahhabitische hoek die lobbyen voor een grotere invloed van de islam op de politiek. Met enkelen van hen, zoals de populaire sjeik Salman Al-Awda, voert Al-Saffar een directe dialoog. Niettemin vormen beide sjeiks *uneasy bedfellows*. Slechts enkele jaren geleden deed Al-Awda sji'ieten nog af als deserteurs waarmee de ware moslim het contact zoveel mogelijk diende te vermijden.¹³

In liberale netwerken zijn sji'ieten vaak bijzonder actief. Een van hen is de journalist Najib Al-Khunaizi, die in 2004, samen met andere liberalen, een open brief schreef aan (toen nog) kroonprins Abdallah. Hierin werd opgeroepen tot politieke, economische en sociale hervormingen, inclusief het verkiesbaar stellen van de leden van de *Majlis Al-Shura*, de adviesraad van de koning, waarvan de leden worden benoemd. Al-Khunaizi werd gearresteerd. Sji'itische intellectuelen zijn ook de drijvende kracht achter de publicatie, in 2007, van het boek *Dialoog tussen Doctrines*, waarin tal van religieuze sekten in Saoedi-Arabië aan het woord komen en oproepen tot onderlinge communicatie onder het adagium: 'We zullen het op sommige punten eens zijn en tolerant jegens elkaar zijn op de punten waar we verschillen.'¹⁴

De invloed van deze intellectuelen is doorgaans klein. Ze ontberen een achterban, zoals de religieuze sjeiks; hun discours blijft doorgaans beperkt tot hun salons. Niettemin weerspiegelen hun acties een trend binnen het sji'itisch leiderschap waarin aansluiting wordt gezocht bij andere groepen binnen de samenleving die kritisch staan tegenover de dominantie van het wahhabisme in onderwijs, justitie en media. Behalve de sji'ieten gaat het hier om grote groepen soennieten die tot niet-wahhabitische wetsscholen behoren, en verder om soefi's, ismailieten en zaidieten. Hassan Al-Saffar heeft binnen Saoedi-Arabië vele medestanders als hij zegt 'dat in de toekomst de basis van de staat verbreed moet worden met alle wetsscholen en sekten. Je kunt niet iedereen dwingen een bepaalde wetsschool te volgen.'¹⁵

Kritiek op het wahhabisme is taboe. Daarvoor is de legitimering van de macht van het Saoedische koningshuis te zeer verweven met de wahhabitische ideologie. Niettemin wordt steeds vaker openlijk in twijfel getrokken of het wahhabisme wel de basis kan vormen voor een *civil society* in Saoedi-Arabië. Zoals een soennitische sjeik anoniem verklaarde: 'Het wahhabisme kan nooit de basis van de Saoedische samenleving zijn. Wahhabieten accepteren anderen niet en dat maakt samenleven met andere

sekten onmogelijk. Verkettering (*takfir*) is de basis van hun ideologie en treft niet alleen de sji'ieten, maar verder iedereen die het met hen oneens is.¹⁶

Uitbarsting

De 'sji'itische kwestie' in Saoedi-Arabië is onlosmakelijk verbonden met het meer algemene vraagstuk van *citizenship* en *civil society*. In plaats van hun hoop te vestigen op buitenlandse machten als Iran of roekeloze scenario's als afscheiding of verzet, hebben de Saoedische sji'ieten al lang geleden gekozen voor een oplossing *binnen* het Saoedische staatsbestel. De Islamitische Revolutie in Iran – die in de jaren tachtig wel degelijk invloed had in de Golf, niet alleen in Saoedi-Arabië maar vooral ook in het naburige Bahrain – inspireert nog maar weinig sji'ieten. Voor leiderschap in religieuze zaken heeft Iran sinds de jaren tachtig veel invloed verloren aan grootayatollahs in Irak en Libanon, zoals Ali Al-Sistani en Muhammad Fadlallah. De aanhang onder Saoedische sji'ieten van de Opperste Leider van Iran, grootayatollah Ali Khamene'i, is beperkt.¹⁷

De politieke opmars van de sji'ieten in Irak mag hun geloofsgenoten in Saoedi-Arabië wellicht hoopvol hebben gestemd, maar de daaropvolgende burgeroorlog heeft de zaken voor de Saoedische sji'ieten alleen maar gecompliceerd. De gebeurtenissen in Irak drukken hun stempel op de betrekkingen tussen de sji'itische minderheid en radicale elementen uit wahhabistische kringen. Honderden militante jihadi's zijn vanuit Saoedi-Arabië naar Irak vertrokken met als voornaamste doel 'het doden van sji'ieten'. Hoewel het aantal anti-sji'itische incidenten in Saoedi-Arabië tot nu toe beperkt is gebleven tot vandalisme en enkele gevallen van intimidatie, mag escalatie niet worden uitgesloten. In 2004 werd een complot om sjeik Hassan Al-Saffar te vermoorden, voortijdig ontmand.

Volgens Al-Saffar zou doordrukken van politieke eisen thans dan ook het slechtst denkbare scenario zijn: 'Elke fout die we daarbij maken, kan leiden tot een sektarische uitbarsting. En dat willen de sji'ieten koste wat het kost voorkomen.'¹⁸ Het zijn nuchtere woorden, die de bedenkers van doemscenario's tot nadenken zouden moeten stemmen.

Noten

- 1 Seymour Hersh, 'The Redirection', in: *The New Yorker*, 5 maart 2007.
- 2 De rol van Iran en/of *Saudi Hezbollah* bij de aanslag in Khobar in 1996 is nooit afdoende bewezen. Later legde de *September 11 Commission* een verband met Al-Qaeda. William Perry, indertijd de Amerikaanse minister van defensie, heeft 6 juni 2007 verklaard uit te gaan van betrokkenheid van Al-Qaeda in plaats van Iran. Zie: www.upi.com/Security_Terrorism/Briefing/2007/06/06/perry_us_eyed_iran_attack_after_bombing/7045/
- 3 Patrick Clawson, 'Iraq's Future: A Concept Paper', in: *Gloria Center*, vol. 10, nr 2, juni 2006.
- 4 David Hirst, 'Iraq's lurch towards sectarian strife raises spectre of region-wide anarchy'; zie o.a.: www.saudidebate.com/index.php?option=com_content&task=view&id=186&Itemid=121
- 5 Interview in Qatif, augustus 2007.
- 6 Er bestaan intussen sji'itische rechtbanken voor persoonsrechtelijke zaken in Qatif en Hufuf. De rechters zijn meestal opgeleid in Irak en Iran.
- 7 Zie noot 2.
- 8 Persoonlijk interview, Dammam, augustus 2007.
- 9 Fouad Ibrahim, *The Shi'is of Saudi Arabia*, Londen: Saqi, 2006, blz. 208.
- 10 Persoonlijk interview, Dammam, augustus 2007.
- 11 *Ibid.*, Qatif, augustus 2007.
- 12 Voor een goed overzicht, zie www.memri.org/bin/articles.cgi?Page=archives&Area=ia&ID=IA24705
- 13 Persoonlijk interview, Bureidah, januari 2002.
- 14 *Al-Sharq Al-Awsat*, 1 mei 2007.
- 15 Persoonlijk interview, Qatif, augustus 2007.
- 16 Interview in Riyad, augustus 2007.
- 17 Gebaseerd op inschatting van Tawfiq Al-Seif.
- 18 Persoonlijk interview, Qatif, augustus 2007.

Leo Kwartén is arabist en antropoloog. Hij is werkzaam als consultant voor ondernemingen die opereren in het Midden-Oosten. In augustus jl. maakte hij een reis naar Oost-Saoedi-Arabië.